

Janina Kosman

Archiwum Państwowe w Szczecinie, Szczecin, Polska

j.kosman@szczecin.ap.gov.pl

Fons sapientiae – przykłady XVII- i XVIII- wiecznych druków szkolnych ze zbioru biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie

Abstract

Fons sapientiae – Examples of School Handbooks from the Library Collection of the State Archives in Szczecin (17th-18th Centuries)

The Library of the State Archives in Szczecin has got a valuable collection of old printed books, including a large collection of handbooks. The article presents selected examples of 17th and 18th century publications produced in Szczecin, in one of the most important local schools, the Paedagogium Ducale, later transformed into the Gymnasium Carolinum. These materials, referring to various manifestations of school life, illustrate reflect activities of educational institutions of that time. They are also an important supplement to the history of culture and social life in Szczecin and in the Western Pomerania.

Key words: library of the State Archives in Szczecin – school prints (handbooks) – 17th-18th Century – Szczecin.

Słowa kluczowe: Biblioteka Archiwum Państwowego w Szczecinie – druki szkolne – XVII-XVIII w. – Szczecin.

W księgozbiorze biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie znajduje się pokaźny zbiór druków, które możemy określić jako szkolne, datowanych od XVI do pierwszej połowy XX w. Przedmiotem niniejszego artykułu są wybrane przykłady druków XVII- i XVIII-wiecznych wytworzonych w Szczecinie w kręgu jednej z najbardziej znaczących szczecińskich szkół, czyli Pedagogium Książęcego (Paedagogii Stetinensis) założonego

w 1543 r., a przekształconego w latach późniejszych (od 1667 r.) w Królewskie Gimnazjum Karolińskie (Regium Gymnasium Carolinum)¹.

Druki szkolne, o których mowa, odnosząc się do rozmaitych przejawów życia szkół, obrazują działalność placówek oświatowych w dawnych wiekach. Są też istotnym przyczynkiem do dziejów kultury i życia społecznego².

Dla rozwoju pomorskiej kultury i szkolnictwa istotne znaczenie miał rozprzestrzeniający się na tych ziemiach od 1535 r. ruch reformacyjny³. W ogłoszonej tego roku ordynacji kościoła pomorskiego, opublikowane zostały ogólne wytyczne dotyczące powoływania szkół. Czytamy w tym dokumencie m.in., że:

[...] Szkoły powinny być założone we wszystkich miastach wedle możliwości i posiadać bakałarza i nauczycieli, tak aby naukę dzieci nie prowadziło mniej niż trzy osoby. W większych miastach byłoby lepiej, gdyby można było posyłać dzieci z mniejszej szkoły do lepszej, jeżeli się czegoś nauczyły⁴.

Nowo powoływane szkoły miały uzyskać fundusze pochodzące z sekularyzowanych dóbr kościelnych. Znamiennym świadectwem zachodzących wówczas zmian było powołanie w Szczecinie Pedagogium Książęcego. Paul Friedeborn (1572-1637) burmistrz Szczecina w latach 1630-1637 i kronikarz miejski pisał:

W roku 1543 książę Barnim wraz z bratankiem księciem Filipem, przy poparciu i za radą biskupa kamieńskiego Bartłomieja Schwawe i superintendenta Pawła z Rohde, założyli w starym Szczecinie pedagogium, ściągnęli do niego uczonych ludzi i do tego stopnia obdarowali znacznymi dochodami, że mogli tam znaleźć utrzymanie liczni uczniowie jedynie za uiszczenie drobnej opłaty pieniężnej [...]. To zbożne dzieło służyło nie tylko dobru ogólnemu, ale przysporzyło wiele korzyści kościołowi tego kraju. Mianowicie przybyło krąjowi wielu uczonych ludzi i jeszcze dzisiaj przysparza⁵.

¹ Zob.: K.F.W. Hasselbach, *Der Geschichte des ehemaligen hiesigen Pädagogium, nachherigen K. Gymnasium erste Abtheilung, womit zu der dreihundertjährigen Jubelfeier der Anstalt...*, Stettin 1844; *Descriptio Paedagogii Stetinensis, 1573 = Opis Pedagogium Książęcego w Szczecinie*, wyd. S. Schwann, Szczecin 1966.

² I. Socha, *Druki ulotne i okolicznościowe jako świadectwa kultury szkoły*, [w]: *Druki ulotne i okolicznościowe – wartości i funkcje. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej, Wojnowice 8-10 października 2004*, red. nauk. K. Migoń, M. Skalska-Zlat, A. Żbikowska-Migoń, Wrocław 2006, s. 322-341.

³ *Dzieje Pomorza Zachodniego w wypisach. Praca zbiorowa*, pod red. H. Lesińskiego, Poznań 1961, s. 143-144; R. Gaziński, *Pedagogium Książęce : (lata 1544-1667)*, [w]: *Akademicki Szczecin : XVI-XXI wiek*, pod red. P. Niedzielskiego i W. Tarczyńskiego, Szczecin 2016, s. 16.

⁴ *Dzieje Pomorza Zachodniego...*, s. 145. Jedną z najważniejszych szkół na Pomorzu było m.in. stargardzkie Gimnazjum Groeninga założone w 1633 r. Druki dotyczące działalności tej placówki omawia artykuł J. Kosman *Ze zbiorów biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie*, „Archeion” 2017, t. 118 (w druku).

⁵ *Dzieje Pomorza Zachodniego...*, s. 144-145.

Dokument fundacyjny Pedagogium, które było pośrednim ogniwem między szkołą łacińską, a uniwersytetem, wydano w 1543 r., by rok później przyjąć pierwszych uczniów⁶. Ich nazwiska znamy m.in. z zachowanych w Książnicy Pomorskiej w Szczecinie rejestrów z lat 1576-1666 i 1679-1805⁷. Podkreślić trzeba, iż wielu z nich zapisało się później trwale nie tylko w historii Pomorza⁸. Samo zaś Pedagogium w swoim pierwotnym kształcie funkcjonujące do 1667 r., było ważną placówką naukową i kulturalną ówczesnego Szczecina i ziemi pomorskiej. Jego działalność i zgromadzone zbiory stały się istotną częścią spuścizny naukowej i kulturalnej regionu⁹. Rola tej szkoły w zakresie oddziaływania naukowego, kulturalnego i społecznego uwidacznia się m.in. w piśmiennictwie, jakie zostało wytworzone w ciągu 124 lat istnienia placówki.

Najwcześniejsze druki związane z Pedagogium Książęcym – w omawianym zasobie bibliotecznym – pochodzące z XVI w., to nieliczne epitafia i epitalamia¹⁰. Przykładem mogą służyć chociażby pisma gratulacyjne z okazji ślubu Joachima Prätoriusa (1566-1633), archidiakona kościoła Mariackiego w Szczecinie, profesora hebraistyki i logiki w Pedagogium. Jego małżeństwo zawarte 12 IX 1597 r. z Sophrosyną Stymmel (1577-1633), córką generalnego superintendenta księstwa szczecińskiego Christopha Stymmela (1525-1588), zostało uczczone przez wychowanków szkoły i przyjaciół młodej pary stosownymi tekstami¹¹. Epitalamia te, wydrukowane w szczecińskiej oficynie Joachima Rhetego (1566-1611), wyróżniają się szatą graficzną w postaci bordiur, inicjałów i ozdobnych winiet¹². Nie

⁶ R. Gaziński, *Pedagogium...*, s. 20.

⁷ A. Borysowska, «*Album studiosorum*» jako źródło do dziejów szczecińskiego Pedagogium Książęcego, [w]: *Piśmiennictwo na Pomorzu Zachodnim do końca XVIII wieku. Praca zbiorowa*, pod red. J. Kosman, Szczecin 2015, s. 65-83.

⁸ Zob.: M. Wehrmann, *Berühmte Schüler des Stettiner Pädagogiums*, „Monatsblätter” Jg 8, 1894, Nr 9, s. 129-133.

⁹ Zob.: *Dzieje Szczecina*. T. 2: *Wiek X-1805*, pod red. G. Labudy, Warszawa-Poznań 1985, s. 355 i nn.

¹⁰ Są one rejestrowane w serii: *Handbuch des Personalen Gelegenheitsschrifttums in Europäischen Bibliotheken und Archiven*. Bd. 27-31: *Stettin : Pommersche Stanislaw-Staszic-Bibliothek, Staatsarchiv = Szczecin : Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica, Archiwum Państwowe*, hrsg. von S. Beckmann, S. Anders, Hildesheim 2013. Warto dodać, iż materiał zebrany w tym pięciotomowym dziele rejestrującym druki okolicznościowe będące w posiadaniu Książnicy Pomorskiej w Szczecinie i Archiwum Państwowego w Szczecinie jest wszechstronnym źródłem wiedzy, przede wszystkim biograficznej, jak też uzupełnieniem informacji o produkcji wydawniczej szczecińskich i pomorskich oficyn drukarskich w XVI-XVIII w.

¹¹ Zob.: *Epithalamia In Honorem Nuptiarum Reverendi, Doctissimi...*, Stettin 1597, w: *Stettin : Pommersche Stanislaw-Staszic-Bibliothek, Staatsarchiv...*, T. 29, cz. 3, sygn. (3343) - PTHA 334, s. 1232; *Amor Piorum Amaro-dulcis Reverendo Et Clarissimo*, Stettin 1597, w: tamże, sygn. (3343) - PTHA 334 [2].

¹² Dzieje drukarstwa pomorskiego zostały omówione w czwartym tomie wydawnictwa: *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa, Wrocław-Kraków 1962. Wypada więc przypomnieć tylko, że początki sztuki drukarskiej w Szczecinie, mającej istotne znaczenie dla rozwoju kultury umysłowej miasta, przypadają na pierwszą połowę XVI w. W 1528 r. Jost Klopfer otrzymał zezwolenie książąt na wybudowanie młyna papierniczego oraz uzyskał przywilej

są one co prawda bezpośrednio związane z działalnością Pedagogium, ale z zawartych tu wiadomości możemy czerpać informacje biograficzne dotyczące profesorów szkoły. Literatura okolicznościowa, w tym panegiryczna, dostarczała obficie tych ostatnich w odniesieniu do przedstawicieli różnych warstw i środowisk, w tym przypadku środowiska szkolnego.

Trzeba podkreślić, iż te właśnie druki okolicznościowe czyli epitafia, epitalamia, panegiryki, teksty gratulacyjne związane z różnymi wydarzeniami zarówno w wymiarze prywatnym, rodzinnym jak i społecznym, środowiskowym są w omawianym księgozbiornie najliczniejsze. W tej – zawierającej prawie 2000 obiektów kolekcji dominują wydawnictwa z XVII i XVIII w., w mniejszym stopniu reprezentowana jest literatura XVI-wieczna.

Wiele cennego materiału do historii szkół, oprócz wspomnianej literatury okolicznościowej, dostarczają druki ulotne obrazujące organizację i funkcjonowanie tych placówek na różnych poziomach. I one właśnie będą przedmiotem niniejszego omówienia.

Wśród XVII-wiecznej produkcji wydawniczej zachowanej w bibliotece Archiwum Państwowego w Szczecinie, odnoszącej się do Pedagogium Książęcego, przeważają *actus oratoria* czyli deklamacje, oracje, popisy krasomówcze, poprzez które realizowano ćwiczenia językowe. Tematyka przygotowywanych przez uczniów popisów odzwierciedlała w dużej mierze programy nauczania. Ważne miejsce zajmowały w nich zagadnienia naukowe, filozoficzne, kwestie społeczne, tematy oparte na wątkach antycznych. Zważywszy na to, iż wykładano po łacinie, tego typu ćwiczenia stawały się okazją do doskonalenia umiejętności językowych. Popisom towarzyszyły drukowane zaproszenia roznoszone przez uczniów i służbę szkolną. Otrzymywali je dobrodzieje szkoły, urzędnicy, duchowni, rodzice. Strony tytułowe tych zaproszeń miały typowy układ, zawierały bowiem takie elementy jak: tytuł, datę i godzinę, miejsce oraz

czerpania papieru. Pięć lat później, pochodzący prawdopodobnie z Wittenbergi Franz Schlösser, stworzył pierwszy w Szczecinie i na terenie księstwa warsztat drukarski, który funkcjonował do 1539 r. jako efemeryda. Opublikowane w tej oficynie zarządzenie książęce z 1533 r. uchodzi za najstarszy zabytek szczecińskiego drukarstwa. Kolejne dwie drukarnie działające w Szczecinie w XVI w. to tłocznia Johanna Eichhorna, typografa z Frankfurtu nad Odrą, oraz oficyna uczonego astronoma, diakona przy Kościele Mariackim, Georga Rhete. W latach 1604-1631 działała w Szczecinie tzw. drukarnia książęca. W jej historii zapisały się nazwiska Samuela Eyrera, Johanna Duberna oraz Nicolausa i Thomasa Bartholdi. Tłocznia ta została prawdopodobnie sprzedana do Dorpatu. Historia pomorskiego drukarstwa to oczywiście nie tylko Szczecin. Warsztaty drukarskie funkcjonowały m.in. w Kołobrzegu, Stargardzie, Greifswaldzie, Barth, Stralsundzie. Wymienione szczecińskie oficyny pracując dla szkół drukowały akcydensy, druki ulotne, rozkłady zajęć, plany wykładów, rozprawy naukowe profesorów, utwory literackie. Drukarnie te posiadały przywileje na wyłączny druk publikacji szkolnych. W 1647 r. przywilej na wydawnictwa Pedagogium Książęcego otrzymał Georg Götzke. Działalność tych oficyn daje nam jednocześnie pełniejszy obraz kultury intelektualnej na Pomorzu w dawnych wiekach. Na temat drukarstwa na Pomorzu zob. też: G. Mohnike, *Die Geschichte der Buchdruckerkunst in Pommern*, Stettin 1840; tenże, *Geschichte der Buchdruckereien in Stralsund bis zum Jahr 1809. Ein Beitrag zur pommerschen Literaturgeschichte*, Stralsund 1833.

następującą po nich formułę zaproszenia wystosowaną przez rektora, konkretnego lub profesorów szkoły. Końcowym elementem był adres wydawniczy. Trwałą ich wartością są widniejące na kolejnych stronach nazwiska uczniów. Pozwalają one, w przypadku braku matrykuł szkolnych, na odtworzenie stanu osobowego poszczególnych roczników. Nie jest zapewne dziełem przypadku, że natrafiamy tu na nazwiska Christiana Knorra (*Actus Poetico Oratorius In Asotian Bacchanalium...*, Szczecin 1650) czy Balthasara Bendela (*Ad Actum Oratorium De Infantia Urbis Romanae...*, Szczecin 1648). Ch. Knorr von Rosenroth (1636-1689) niemiecki poeta, dramaturg, mistyk i pisarz, autor pieśni i hymnów kościelnych, zanim podjął studia uniwersyteckie, uczył się m.in. w Pedagogium w Szczecinie¹³. B. Bendel (1631-1675) z kolei po ukończeniu edukacji w Szczecinie, Gdańsku i Greifswaldzie objął w 1655 r. stanowisko subdiakona w Kościele Mariackim w Szczecinie, osiągając w kolejnych latach coraz wyższe stanowiska w kościelnej hierarchii¹⁴. Był on autorem utworów okolicznościowych, m.in. wierszowanego epitalamium z okazji zaślubin szczecińskiego drukarza Johanna Valentina Rhetego (1620-1683) z Elizabeth Tesmarus, córką szczecińskiego kupca. W utworze tym zwraca uwagę m.in. nawiązanie do pracy typografa, którą autor ceni niezwykle wysoko, podkreślając, iż jej efektem jest rozwój kultury i sztuk, którego intensywność można porównać do siły duchowej Aten i Rzymu¹⁵.

Profesorowie Pedagogium byli twórcami lub adresatami licznych pism okolicznościowych, autorami podręczników, rozpraw naukowych, tłumaczeń, utworów literackich¹⁶. Oprócz Salomona Gessnera (1559-1605), Christopha Buteliusa (1571-1611), Martina Leuschnerusa (1589-1641) wypada wymienić w tym gronie rektora Johannes Micraeliusa (1597-1658), autora interesujących tekstów dramatycznych oraz Heinricha Schaeviusa (1624-1661) profesora greki i poezji, który otrzymał tytuł *poeta laureatus caesareus*¹⁷. W omawianym zaszobrze znalazł się jego utwór poświęcony pamięci księcia Bogusława XIV oraz treny żałobne upamiętniające ostatniego Gryfitę (zmarł w 1637 r.)¹⁸.

Tak więc z Pedagogium związane są początki środowisk twórczych Szczecina. Podejmowano tu próby zarówno literackie jak i teatralne. W XVII w.

¹³ *Neue Deutsche Biographie*. Bd. 12: Kleinhans-Kreling, Berlin 1980, s. 223-226.

¹⁴ H. Moderow, *Die Evangelischen Geistlichen Pommerns von der Reformation bis zur Gegenwart auf Grund des Steinbrück-Berg'schen Manuskriptes*. T. 1: *Der Regierungsbezirk Stettin*, Stettin 1903, s. 447.

¹⁵ *Amores Tesmeria-Rhetiani, A Musis Faventibus*, [b.m.] 1650.

¹⁶ R. Gaziński, *Pedagogium...*, s. 35.

¹⁷ *Allgemeine Deutsche Biographie*. Bd. 30, Leipzig 1890, s. 648-649.

¹⁸ *Drama Funebre, Augustissimis Manibus Illustrissimi Et Celsissimi Principis Ac Domini, Domini Bogislai XIV. &c. &c. Novissimi Ex Sua Familia Pomeraniae Ducis, Humillime Tributum Ab Henrico Schaevio, D. & Prof.*, Stettin [ok. 1654]; *Threnodia Super obitum Illustrissimi, Celsissimi, Et Reverendissimi Principis, Ac Domini, Dni. Bogislai, Ejus Nominis XIV...*, Stettin [b.r.].

mamy do czynienia z szeroką ekspansją teatru szkolnego, mającego służyć dydaktyce i rozrywce¹⁹.

Pedagogium, które wniosło tak istotny wkład w rozwój kultury na Pomorzu, zaczęło podupadać w latach 20. XVII w. Trudności natury ekonomicznej, malejąca liczba studentów, odczuwalny brak dyscypliny spowodowały, iż w 1667 r. szkołę zamknięto²⁰. Jednocześnie w jej miejsce władze szwedzkie powołały gimnazjum akademickie pod nazwą Regium Gymnasium Carolinum, otwarte w listopadzie w 1667 r.²¹ Nazwę szkoła zawdzięczała królowi szwedzkiemu Karolowi XI. Zatwierdzone przez niego statuty i regulaminy nauczania zostały opublikowane w latach 1667-1668 jako *Acta Inaugurationis Gymnasi Carolini...* (Szczecin 1667-1668)²². W omawianym księgozbiore stanowią one „wiązkę” zawierającą dziesięć pozycji. Znalazły się wśród nich m.in. obwieszczenie o powołaniu Gimnazjum Karolińskiego, będące jednocześnie zaproszeniem na uroczystość jego otwarcia (*Quod Deo Optimo Maximo...*, Szczecin 1667); tekst kazania wygłoszonego przez pastora szczecińskiego kościoła Mariackiego, profesora teologii Joachima Fabriciusa (1617-1679), w którym mówca, nowo otwartą szkołę nazwał krynicą mądrości (*Fons Sapientiae, Stetini In Gymnasio Carolino Ex Dei Gratia Reclusus...*, Stary Szczecin 1668); wytyczne dotyczące metod nauczania, kierunków kształcenia i miejsca szkoły w systemie społecznym (*Brevis instructio: ex qua, consensu Dnn. Curatorum, Gymnasii Carolini professores in docendi munere versabuntur*) i 20-stronicowy statut określający całościowo organizację szkoły (*Verfassung des Gymnasii Carolini zu Alt-Stettin...*, Stary Szczecin 1667).

Podobnie jak w Pedagogium Książęcym również w Gimnazjum Karolińskim rozwijała się twórczość naukowa i literacka inicjowana przez profesorów szkoły. W gronie najbardziej twórczych pedagogów można wymienić rektora Johanna Ernsta Pfuela (1640-1705). Wśród licznych prac jego autorstwa w omawianym zasobie znalazł się m.in. tekst teologiczny, którego tematem były rozmaite kwestie doktrynalne związane z poglądami Marcina Lutra²³. Typowym wydawnictwem były programy nauczania, czyli *Catalogus Lectionum...* zawierające spisy wykładanych przedmiotów i nazwiska nauczycieli²⁴.

¹⁹ Z. Mielcarek, B. Owczarek, *Od Pedagogium do Uniwersytetu Szczecińskiego*, Szczecin 1985, s. 50.

²⁰ R. Gaziński, *Pedagogium...*, s. 44.

²¹ P. Gut, *Szचेecińskie akademickie szkoły średnie w II połowie XVII i w XVIII wieku. Gimnazjum Karolińskie (lata 1667-1716)*, [w:] *Akademicki Szczecin...*, s. 47.

²² Zob. aneks.

²³ *Drey Theologische Fragen ... Auß dem klaren Worte Gottes und Zeugnißen unverwerfflicher recht-Lutherischer Theologen gründlich erörtert, Und zum öffentlichen Druck gegeben von Joh. Ernst Pfuel...*, Stettin 1686.

²⁴ *Catalogus Lectionum & Exercitationum: Quae, Deo volente, in Regii Stetiniensis Gymnasii Carolini maiore & minore Collegiis, approbantibus Dnn. Curatoribus, hoc ipso Anno Christi MDCLXIX. publice habebuntur: P.P., Stetini, ipsis Calend. Ianuarii*, [Stetini] 1668.

W dużej ilości wydawano tzw. *Introductio*, czyli okolicznościowe przemówienia lub utwory poetyckie z okazji objęcia katedry²⁵.

Wiele tekstów pochodzących z kręgu Gimnazjum Karolińskiego poświęcono patronowi szkoły Karolowi XI, jak też jego synowi i następcy Karolowi XII. Szczególnie opiewano zwycięstwo tego ostatniego w bitwie pod Narwą w 1700 r. Drużek przygotowany w Szczecinie z tej okazji zwraca uwagę całostronicową ilustracją będącą alegorią bitwy²⁶.

Fot. 1. Całostronicowa ilustracja z druczku P. Jetze, *Ara Eucharistias...*, Szczecin 1701. Źródło: Archiwum Państwowe w Szczecinie. Zdjęcie: Janina Kosman.

²⁵ *Vorsichtige als gefährliche Schiffart auff dem Meer Der Jurisprudenz und Medicin Bey Solenner Introduction Des ... Herrn Mauriti Völschowsen, Vocirten Professoris am hiesigen Koeniglichen Gymnasio Carolino ... Imgleichen Des ... Herrn Carl Friedrich Lüthers...*, Alten Stettin 1705.

²⁶ P. Jetze, *Ara Eucharistias, Quam In Gloriam Dei, Bonorum Defensoris, Scelerumque Vindictis: Et Memoriam Gloriosissimae Victoriae, Die XX. Novembris, Anno Reparatae Salutis MDCCA Moscovitis Reportatae: Et Civitas Narvae, Ab Obsidione Libertate...*, Sedini [1701]. Zob. też J. G. Roeser, *Laurus Triumphalis, Quam Augusto & Potentissimo Principi Ac Domino, Domino, Carolo XII. Svecorum, Gothorum Et Vandalorum Regi &c. &c. &c. Pio, Felici, Triumphatori, Redivivo Svecorum Herculi Ob Liberatam Narvam, Et Caesos, Fugatosque Moscos Duabus Solennibus Orationibus in Majori Gymnasii Carolini Auditorio ... Die XVI. Februarii A.O.R. MDCCI. Cum Pridie Supplicationes Publice Factae, Generosi Juvenes Ex Flore Nobil. Pomer. Bernhardus Christianus de Jaeger, Joachimus Herman. de Maltzann ... Gratulari Parabant. Sed Haec Panegyris ... D. XVII Martii ... Solenniter Celebrabitur. Ad Qvam Illustrandam ... Invitat Joh. Georgius Röserus, D. Gymnasii Regii Rector & Profess. P. Stettini, Stettin 1701.*

Gimnazjum Karolińskie działało nieprzerwanie do 1716 r., kiedy to, w wyniku zmian politycznych, nowym patronem szkoły został król pruski Fryderyk Wilhelm I. Na mocy jego decyzji opublikowano 30 XII 1716 r. obwieszczenie o wznowieniu pracy szkoły i powołaniu nowych profesorów oraz rektora, którym został Michael Friedrich Quade (1682-1757)²⁷. Placówka posługując się (początkowo) nadal nazwą Gimnazjum Karolińskie, przechodziła pod jurysdykcją pruską liczne reorganizacje i zmiany odzwierciedlające się w wytworzonym z inicjatywy władz szkolnych piśmiennictwie.

Okazji dla aktywności piśmienniczej dostarczały rocznice, święta, jubileusze. Uroczyście celebrowano urodziny władców, traktowane zwykle jako święto państwowe. Wygłaszane wówczas mowy, którym towarzyszyły występy chóru i niekiedy zespołu muzycznego, ogłaszano drukiem, niejednokrotnie z dołączeniem zapisu nutowego. Wiele tego typu tekstów zachowało się z 1738 r., w którym świętowano 50. rocznicę urodzin Fryderyka Wilhelma I. Ukazała się wówczas m.in. okolicznościowa mowa urodzinowa dla uczczenia władcy, której autorem był nauczyciel języka francuskiego Adrien Alexandre Lanius. Jest to jedyny przykład tekstu w tym języku w omawianym zasobie²⁸. W drukach XVII-wiecznych przeważa łacina, natomiast w XVIII-wiecznych język niemiecki.

Licznymi tekstami ku czci Fryderyka II Wielkiego odznaczył się z kolei Christian Friedrich Stisser (1718-1792), nauczyciel historii i wymowy/retoryki. W omawianym zbiorze znalazły się jego mowy okolicznościowe z okazji kolejnych urodzin władcy z lat 1750, 1752, 1757, 1760 i 1762-1764, w których autor oprócz treści panegirycznych, pełnych czolobitności, zawarł kwestie dotyczące m.in. historii powszechnej, sztuki wojennej i historii Prus.

W 1717 r. uroczyście świętowano 200-lecie reformacji, które uwieczniono licznymi przemowami okolicznościowymi²⁹. Jubileuszowym dla szkoły był rok 1744. Obchodzono wówczas 200-lecie powstania placówki. Zorganizowano przy tej okazji koncerty, przedstawienia teatralne, studencki pochód ulicami miasta, odprawiono nabożeństwo³⁰. W murach szkolnych odbywały się *actus oratoria* oraz deklamacje upamiętniające książąt Barnima IX i Fili-

²⁷ *Quod Felix Faustumque Esse Jubeat Deus Ter Optimum Maximus! ... Domini Friderici Wilhelmi, Regis Borussiae ... Ac reliqua, Praeclara hac Musarum sede restaurata, Ad solennem Introductionis Actum Trium Novorum Professorum...*, Sedini [1716].

²⁸ A.A. Lanius, *Haranque, prononcée Le XV. Aout. MDCCXXXVIII. Au College Roil de Sainte Marie à Stettin à l'Anniversaire de la Naissance du Roi Sa Majesté ... par Adrien Alexandre Lanius, Stettin [1738].* Zob. też : *Stettinische Jubel-Freude, Welche Des ... Herrn Friderich Wilhelms Königes in Preussen ... Als Seine Königliche Majestät nach glücklich zurückgelegten Halben Saeculo Ihres ... Lebens Dero hohes Geburths-Fest, nach aller getreuen Unterthanen Wunsch, den 15. Augusti ... 1738. aufs neue erlebeten*, Alten Stettin 1738.

²⁹ J.S. Hering, *Oratio Secularis, Quâ Quantum Prudentia Juris Ecclesiastici B. Luthero ejusque Reformationi debeat? In solempni Jubilaeo...*, [Sedini 1717].

³⁰ P. Gut, dz. cyt., s. 71-72.

pa I, sygnatariuszy aktu fundacyjnego Pedagogium Książęcego. Rektor Quade wygłosił uroczystą mowę traktującą o zmiennych losach szkoły³¹. Wiele pism ulotnych poświęcono też 500. rocznicy powstania fundacji Najświętszej Marii Panny w Szczecinie (Mariackiej; Marienstift in Stettin)³².

W drugiej połowie XVIII w. w związku z konkurencją ze strony innych szkół i malejącą liczbą studentów wysunięto postulat połączenia Gimnazjum Akademickiego ze szkołą miejską. Do zjednoczenia doszło ostatecznie w 1805 r., kiedy to utworzono Królewskie i Miejskie Gimnazjum w Szczecinie³³.

Omawiane tu druki wykazują przynależność do kilku zespołów proveniencyjnych: Towarzystwa Historii i Starożytności Pomorza (Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Alterthumskunde in Stettin), Pruskiego Archiwum Państwowego w Szczecinie („König[liche]. Staats-Archiv zu Stettin”) i samej szkoły („Gimn[asium]. Paleo Sedinensis”). Występują one jako publikacje samoistne, w odróżnieniu od dwóch poszytów, w których zgrupowano po ok. 70 druków. Poszyty te były własnością profesora Johanna Carla Conrada Oelrichsa (1722-1799), który sukcesywnie ten zbiór uzupełniał, m.in. poprzez zakupy aukcyjne. Obydwa w 1783 r. stały się własnością Davida Friedricha Eberta (1740-1789), archidiakona w kościele Mariackim w Szczecinie, rektora i profesora Gimnazjum Akademickiego, zasłużonego bibliotekarza. Oprócz druków znalazły się tu pojedyncze numery gazet „Königlich privilegierte Stettinische Zeitung”, „Wöchentlich-Stettinische Frag- und Anzeigungs-Nachrichten” oraz „Berlinische privilegierte Zeitung”. We wszystkich odnajdujemy informacje o Gimnazjum Akademickim, bądź o samym Ebercie, który ponadto dołączył do tego zbioru epitalamia z okazji swojego ślubu z Marie Elisabeth Bredow oraz wydaną w Szczecinie w 1783 r. historię biblioteki Mariackiej swego autorstwa³⁴.

Przywołane w artykule druki ulotne i okolicznościowe to zazwyczaj kilkukartkowe publikacje, chociaż zdarzają się obszerniejsze. Pod względem typograficznym XVI- i XVII-wieczne prezentują się skromnie, bardziej rozbudowane graficznie są druki XVIII-wieczne, w których występują typowe dla tego czasu elementy zdobnicze.

³¹ M.F. Quade, *Heilige und gerechte Freude. Des Königlichen Academischen Gymnasii zu alten Stettin ... Am Tage Barnimi war 9 Junius des 1744sten Jahres, Mittelst einer öffentlichen Jubel-Rede Von den mannigfaltigen Veränderungen und Schicksalen dieses Gymnasii...*, Stettin [1744].

³² *Das 500jährige Jubel-Fest der Marien-Stifts-Kirche, so den 9ten August 1763...*, Stettin 1763.

³³ P. Gut, dz. cyt., s. 80.

³⁴ J.C.C. Oelrichs, *Bei der Ebert- und Bredowischen Hochzeitfeier ... den 15ten October 1772, Berlin 1772; Historiam Bibliothecae Templi Collegiati B. Mariae dicati enarrans ad actum solemnem quo ... Avspiciis ... Borvssiae. Regis Friderici. II. Maximi ... Avctoritatem ... Iohannes Iacobvs. Sellivs ... Svb-Rector Scholae ... in Auditorio Maiori Gymnasii Regii et Academici D. VI. Maii MDCCCLXXXIII ... est introductus ... Collegia Regia Omnes ... Maecenates ... Patronos ... Amicos ... invitat David. Fridericvs. Ebert...*, Stettin [1783].

Irena Socha w artykule *Druki ulotne i okolicznościowe jako świadectwa kultury szkoły* pisze, iż :

Dopiero scalenie druków danego typu, a więc ukazanie nie pojedynczych, nawet cennych publikacji, ale repertuaru obsługującego daną sytuację szkolną – może być podstawą owocnego ich badania³⁵.

W odniesieniu do druków szkolnych przechowywanych w bibliotece Archiwum Państwowego w Szczecinie – dla których zasygnalizowany tutaj zasób jest typowy – można jako repertuar postrzegać *actus oratoria, catalogus lectionum* i *introductio*. Repertuar mogą stanowić również statuty i regulaminy szkolne³⁶. Często były one próbą naprawy stosunków w placówce. W 1763 r. w czasie kryzysu Gimnazjum Akademickiego nowy regulamin, mający być równocześnie jednym z elementów reformy szkoły, opracował J.C.C. Oelrichs³⁷. Pokazną grupę stanowią też druki, w których pojawiają się tematy lokalne i regionalne, świadczące o związkach szkoły z jej środowiskiem.

Przytoczone w artykule przykłady piśmiennictwa szkolnego są cenną dokumentacją działalności szczecińskiej placówki, procesów dydaktycznych i wychowawczych oraz jej związków z otoczeniem, na potrzeby którego odpowiadała zarówno poprzez udział jej przedstawicieli w uroczystościach publicznych, jak i poprzez wytworzone teksty.

Przedstawiony w poniższym aneksie wybór charakterystycznych druków szkolnych dotyczących Pedagogium Książęcego, Gimnazjum Karolińskiego i Gimnazjum Akademickiego, przechowywanych w bibliotece Archiwum Państwowego w Szczecinie, jest pierwszą tego typu prezentacją materiałów, które jak dotąd nie zostały jeszcze w pełni wykorzystane jako ilustracja dziejów tej szkoły³⁸.

Pedagogium Książęce (1544-1667)

BENEVOLIS

Benevolis Lectoribus, cum debita honoris praefatione, S.D. M. Ernestus König, in Illustri Paedagog. Eloqv. ...

Stetini : Typis Joh. Val. RhetI, Regii Typogr., 1664.

[4] k.; 4°.

P 308/ 1664

³⁵ I. Socha, dz. cyt., s. 327.

³⁶ *Leges Regii Ac Illustris Gymnasii Palaeo-Sedinensis...*, Stettin 1732.

³⁷ J.C.C. Oelrichs, *Leges regii atque academici Gymnasii Palaeo-Stetinensis ... et a. MDCCLXIII publicatae...*, Palaeo-Stetini [1763].

³⁸ Niektóre z tych tytułów zostały zdigitalizowane i ich wersje pełnotekstowe można odnaleźć m.in. na stronie internetowej Biblioteki Państwowej w Berlinie (Staatsbibliothek zu Berlin) czy Zachodniopomorskiej Biblioteki Cyfrowej „Pomerania”.

BENEVOLIS

Benevolis Lectoribus, cum praefatione Cultus Ac Honoris debiti, S.D.M. Ernestus König, in Regio Paedag. Eloqv. Prof.

Stetini : Typis Joh. Val. Rhetii, Regii in Pom. Et Paedag. Stet. Typogr. Et Bibliopolae, 1666.

[4] k.; 4°.

P 308/ 1666

MICRAELIUS Johann

Ad Actum Oratorium De Infantia Urbis Romanae Anno Epochae Chr. 1648, XVIII Julii Hora Nona Matutina In Illustri Gymnasio Stetinensi Adornandum Invitantur Omnes Musarum Nostrarum Patroni Amici Sectatores á M. Joh. Micraelio Rectore.

Stetini : Typis Georgij Goetschij, Paedag. Typogr., [1648].

[4] k.; 4°.

P 308/1648

MICRAELIUS Johann

Ut Tribus Actibus Historico-Oratoriis Studiosae Juventutis In Gymnasio Stetinensi De Primae Monarchiae Primordiis Sub Nino, Mutatione Sub Sardanalpalo, Et Eversione Per Persas, Qvorvm ... rogat Joh. Micraelius, D. Rector.

Stetini : Typis Georgii Goetschii, Paedag. Reg. Typogr., 1652.

[4] k.; 4°.

P 308/1652

SCHAEVIUS Heinricus

Actus Poetico Oratorius In Asotian Bacchanalium Denudans juxtá ingenium vini & proponens Characterem Temulentiae Cum Digressionem Ad Passionem Dominicam ... A ... Gymnasii Stetinensis Civibus ... invitante Henrico Schaevio...

Stetini : Typis Georgii Goetschii, Pædagogii Regii Typogr., [1650].

[2] k.; 2°.

I/14

SCHAEVIUS Heinricus

Drama Funebre, Augustissimis Manibus Illustrissimi Et Celsissimi Principis Ac Domini, Domini Bogislai XIV. &c.&c. Novissimi Ex Sua Familia Pomeraniae Ducis, Humillime Tributum Ab Henrico Schævio....

[Stettin] : Typo Rhetiano exscriptum, [ok. 1654].

[8] k.; 8°.

II/465

SCHAEVIUS Heinricus

Sermo Epinicius Super Subita liberatione Urbis Stetini Ab Obsidione Cæsareo-Brandenburgica : Iphis Idib. Novembr. Anno MDCLIX. in Auditorio Gymnasii Regii Majori, In amplissima Panegyri pæne extemporaneus habitus ab Henrico Schaevio, D.

Stetini : Typis Michaelis Höpfneri, Regii Typogr., [1659].

[14] k.; 2°.

III/358 adl.

SCHUETZ Daniel

Sallustius Dramaticus: Hoc est Bellum Jugurthinum, á Sallustio Crispo stylo historico consignatum, á Civibus Paedag. Stetinensis actu Oratorio in proscaenium revocandum Ut Patroni, Mecoenates, Fautores Atqve Amici, hora IX. Matutina d. III& VIII Decembr. ... exhibet M. Daniel Schuetz ... 1663.

Stetini : typis Johan Valentini Rhети, Regii per Pomeran.& Paedag. Stetin. Typographii Bibliopolae..., 1663.

[10] k.; 4°.

P 308/1663

Gimnazjum Karolińskie (1667-1716)

ACTA INAUGURATIONIS GYMNASII CAROLINI 1667-1668

SACRAE

Sacrae Regiae Majestatis, Regnorumq[ue]; Sveciae in Ducatu Pomeraniae Gubernator Generalis et Regiminis Senatus...

[b.m. : b.w.], 1667.

[1] k.; 1°.

P 308/1

QVOD

Qvod deo optimo maximo laudi vertat ac gloriae, totiqve rei publicae, sacrae et civili, proficuum sit atqve salutare! Mandato et auspiciis ... Caroli XI. Svecorum, Gothorum, Vandalorumqve regis, ... laudabili cura et republica dignissimo studio ... Caroli Gustavi Wrangell ... et inclyti regiminis senatus, regium gymnasium, de ... nomine Carolinum dictum, studiosae juventutis commodo aperietur. Nos ergo, gymnasii hujus constituti curatores, ad actum inaugurationis, ... publico hoc programme literarum fautores et studiosos, ... invitamus...

Stetini : typis Johan[n] Valent. Rhетii, Regii Typographi et Bibliopolae, [1667].

[1] k.; 1°.

P 308/2

FABRICIUS Joachim

Fons Sapientiae, Stetini In Gymnasio Carolino Ex Dei Gratia Reclusus, Der Weißheit Brun[n] zu Stettin im Carolinischen Gymnasio auß Gottes Gnade wider eröffnet : Im Nahmen Deß ... Fürsten und Herrn, Hn. Caroli XI. Der Schweden, Gothen und Wenden Königes ... Durch den ... Hn. Carl Gustav Wrangeln, Ihr Königl. Maytt. und dero Reiche Schweden hochansehnlichen Raht, und Reichs-Feldherrn, wie auch General-Gouverneur im Hertzogthum Pommern ... Bey einer in der St. Marien Stifts-Kirchen auß Numer. cap. 21. vers. 16. 17. & 18. gehaltenen Inauguration-Predigt, Als am 24. Novembris ... Anno 1667. von den wollverordneten Herren Curatoribus, die Introduction deß neu-voeirten Rectoris verrichtet ... gezeiget und dargestellt von Joachimo Fabricio, der Heil. Schrift Doctore, und deroselben nunmehr 21-jährigen Professore...

Alt. Stettin : gedruckt bey Johan[n] Valentin Rheten, Königl. Typogr. und Buchhändler..., 1668.

48 s.; 2°.

P 308/3

COELESTINUS Henricus

Praefatio Inauguralis, Habita Ab Henrico Coelestino á Sternbach Cancellario, Et Hactenus Gymnasii Curatore.

Stetini : Typis Joh. Valentini Rhetii, Regii Typographi & Bibliopolae, [1668]. [6] k.; 2°.

P 308/4

AMMONIUS Andreas Gottfried

Historia Pomeraniae Paedagogica: breviter descripta et proposita publice oratione inaugurali, Andreae Gottfried Ammonis...

Stetini : Typis Joh. Valent. Rhetii, Regii Typogr. ..., 1667.

[8] k.; 4°.

P 308/5

VERFASSUNG

Verfassung deß Gymnasii Carolini zu Alt. Stettin : Wie dasselbe, im Nahmen Deß ... Fürsten und Herrn, Hn. Carln deß Eilfften Der Schweden, Gothen und Wenden Königs ... Nach der Hochseligen Herren Herzogen in Pommern [et]c. von ersten Foundation an zu jeder Zeit gehabter intention, von deß ... Hn. Carl Gustav Wrangels der Reiche Schweden Rahts und Reichs-Feldherrn ... Mit Zuziehung und Einrahten der Herren Land-Ständen von Praelaten Ritterschafft und Städten, bey der Haupt-Commission eingerichtet worden. Publiciret im Jahr 1667.

Alt. Stettin : bey Johan[n] Valentin Rheten, [1667].
20 s.; 4°.

P 308/6

BREVIS

Brevis instructio: ex qva, consensu Dnn. Curatorum, Gymnasii Carolini Professores in docendi munere versabuntur.
[b.m. : b.w., b.r.].
[2] k.; 2°.

P 308/7

LEGES

Leges Gymnasii Stetinensis Carolini: Mandato & Autoritate Sac. Reg. Majestatis Sveciae ... Dn. Caroli XI. Svecorum, Gothorum, Vandalorumq[ue] Regis, &c. &c. Laudabili cura ... Dn. Caroli Gustavi Wrangel Sae. Rae. Mtis. Regnorumq[ue] Sveciae Archistrategi ... & totius Collegii Regiminis, repetitae, ac in ipso Inaugurationis Actu denuo publicatae.
Stetini : typis Joh. Val. Rhetl, Regii typographi, [1668].
[4] k.; 4°.

P 308/8

AMMONIUS Andreas Gottfried

Duae Oratiunculae nonnullorum gymnasii Carolini professorum orationibus inauguralibus, partim ... ab 1667, partim ... ao. 1668 in collegio majori habitis...
Stetini : [b.w.], [1668].
[2] k.; 2°.

P 308/9

CATALOGUS

Catalogus Lectionum & Exercitationum: Qvae, Deo volente, in Regii Stetinensis Gymnasii Carolini majore & minore Collegiis, approbantibus Dnn. Curatoribus, hoc ipso Anno Christi MDCLXIX. publice habebuntur : P.P. Stetini, ipsis Calend. Ianuarii.
[Stettini] : Typis Rhetianis, 1668.
[2] k.; 2°.

P 308/10

JURISTEN

Der Juristen Pflicht, Bey einem In dem Königl. Gymnasio Carolino Den 16. Maji Anno 1709. Gehaltenen Actu Oratorio De Officio Juris Consulti In einer Arie vorgestellt.

Alten Stettin : Gedruckt bey Gabriel Dahlen, Königl. Regierungs- und Gymnasii Carolini-Buchdrucker, 1709.

[2] k.; 2°.

III/363 adl.

KLINGGRAF Elias

Dissertatio moralis de Violentis Manibus, qvam Sub Praesidio viri ... Dn. M. Martini Lipenii, Rectoris Et Professoris in Gymnasio Carolino ... defensurus est ...

Stetini : Typis Danielis Starckii, Reg. Gymn. Carol. Typ., 1675.

[10] k.; 4°.

P 308/1675

LINDSHIÖLD Ericus

Oratio, qva Divam Memoriam ... Dominae Ulricae Eleonorae, Svecorum, Gothorum, Vandalorumq [ue], Reginae Natae Principis Regiae ... Inter Publicos Pomeraniae Planctus, Qvin Sveciae Omnis, Et Europae Luctum, Kal. Decemb. M.DC.XCIII. In Auditorio Majori Gymnasii Regii Sedinensis Habita Sancte Coluit Ericus Lindshiöld...

Stetini : Typis Friderici, Ludovici Rhetii, Reg. Typograp., [1693].

[8] k.; 2°.

III/360 adl.

MEJERUS Bartholdus

Programma Qvo Benevolum Auditorium, ad audiendas Studiosorum quorundam Juvenum, pro salute Reip. vota facientium, Orationes, invitat Bartholdus Mejerus, Gymn. Carolini Sub-Rector...

Stettin : Typis Rhetianis [1671].

[2] k.; 2°.

P 308/1671

PFUEL Johann Ernst

Drey Theologische Fragen: I. Ob man die Worte des S.D. Luth[eri] auß seinem 6ten Jenischen Tomo, von durch göttertten Wasser der Tauffe ... wol anführen könne? II. Ob man wol sagen könne: Christus eigne Ihm zu seiner Gläubigen Todt und Sterben? III. Ob recht geredet sey: Christus werde in dem Glauben seiner Gläubigen noch immer gleichsam neu-gebohren? ...

Alten Stettin : Gedruckt bey Daniel Starcken, des Königl. Gymn. Carol. Buchdr. ..., 1686.

[16] k.; 8°.

XVII/51

PFUEL Johann Ernst

Oratio Auspicialis, De Rectoris Officio, Cum Ipsi Rectoralis Et Professoria Dignitas, In Illustri Paedagogio Sedinensi Publicé Conferretur, In Ante Diem VII. Kal. Maji M.DC. LXXIX Habita In Aula Ducali Qvae Illic Est, á Joan. Ern. Pfuel...

Stetini : Typis Danielis Starckii, Electoralis Aulae, Et Paedag. Typograph..., [1679].

[2] k.; 2°.

Elb P 11

PROGRAMMA

Programma ad Panegyryn, d. XIX. Januarii In Gymnasio Carolino habendam benevolum auditorium invitans.

Stetini : Typis Danielis Starckii, Reg. Gymn. Carolini Typ., 1670.

[2] k.; 2°.

P 308/1670

PROGRAMMA

Programma, invitans bonarum Literarum Fautores et cultores, ad audiendum et spectandum Drama : Qvod repetens doct̄rinam de Moribus, exhibebit Studiosa Gymnasii Carolini Juventus...

Stetini : Typis Joh. Val. Rhetii, Reg. Typogr. Et Bibliopolae, 1669.

[2] k.; 2°.

P 308/1669/1

RASCHIUS Johannes Heinricus

Raptus Sabinarum. Virginum. Ostensus. Et. Defensus. Oratione. Habenda. Publice. In. Illustri. Gymnasio. Carolino. Qvod. Est. Sedin. AD. D. XXIV. Januar. A.O.R. M.DC.LXXVII á Johanne. Heinrico. Raschio...

Stetini : Typis Danielis Starckii Reg. Gymn. Carol. Typogr., [1677].

[7] k.; 2°.

III/361 adl.

RECTOR

Rector Gymnasii Carolini Andreas Gottfried Ammonius ... ad Panegyryn, qv́a designatis sibi Collegis, Con-Rectori et Sub-Rectori docendi munus auctoritate publicá commendabit, Benevolum Auditorium invitat.

Stetini : Typis Danielis Starckii, Reg. Gymn. Carolini Typog., 1670.

[2] k.; 2°.

P 308/1670/1

RECTOR

Rector Gymnasii Carolini, ad Orationes recolendae Obsidionis Stetinensis decennio abhinc solutae memoriae In Collegio Majori cras hora XII. habendas benevolum Auditorium invitat.

Stetini : Typis Danielis Starcki, Reg. Gymn. Carolini Typogr., [1669].

[2] k.; 2°.

P 308/1669

RECTOR

Rector Gymnasii Carolini suo et caeterorum Professorum Nomine, Obsidionis Stetinensis, Novennio Abhinc Solutae, Memoriam, In Collegio Majori Cras Hora XII. Recolendam, indicit.

Stetini : Typis Rhetianis, [1667].

[2] k.; 2°.

P 308/1667

REUTZIUS Gvilhelmus

Deo Auspice! Litologian, Sive Physicam Lapidum Considerationem, Sub Patrocinio Viri ... Dn.M. Martini Lipenii, Regii Gymnasii Carolini ... Professoris Philosophiae Publici, Dn. Praeceptoris, Ac Fautoris, Filiali Observantia Suspiciendi, In Auditorio Ejusdem Gymnasii Majori, Die XII. Augusti, Anno M.DC. LXXIV. ... Consuetis, Publicae, Ac Placidae Ventilationi Submittit Gvilhelmus Reutzius Sedinensis.

Stetini : typis Joh. Val. Rhetii, Regii Typographi, et Bibliopolae, 1674.

16 k.; 4°.

P 308/1674

ROESERUS Johannes Georgius

Catalogus Lectionum, In Illustri Gymnasio Carolino, Quod Sedinis Est, AD Annum Christi ... MDCCX. Consensu Generosissimorum DNN. Curatorum, Una Cum Catalogo Speciminum...

Publicatus ... A Joh. Georg. Rösero...

Sedinis : Typis Gabrielis Dahlii, [1710].

[4] k.; 4°.

P 308/1710

ROESERUS Johannes Georgius

Laurus Triumphalis, Qvam Augusto Et Potentissimo Principi Ac Domino, Domino, Carolo XII. Svecorum, Gothorum Et Vandalorum Regi &c. &c. &c. Pio, Felici, Triumphatori, Redivivo Svecorum Herculi Ob Liberatam Narvam, Et Cæsos, Fugatosque Moscos Duabus Solennibus Orationibus

in Majori Gymnasii Carolini Auditorio ... Die XVI. Februarii A.O.R. MDCCI. Cum Pridie Supplicationes Publice Factæ, Generosi Juvenes Ex Flore Nobil. Pomer. Bernhardus Christianus de Jæger, Joachimus Herman. de Maltzann ... Gratulari Parabant : Sed Hæc Panegyris ... D. XVII Martii ... Solenniter Celebrabitur. Ad Qvam Illustrandam ... Invitat Joh. Georgius Röserus, D. Gymnasii Regii Rector & Profess. P.

Sedini : Typis Danielis Starckii, Reg. Gymn. Carol. Typographi relictis, [1701].

[4] k.; 2°.

III/440 adl.

STAMMIUS Petrus

Panegyris Oratoria Graeca, Romana, Germanica: Qua cras horis a prima Pomeridianis de Prima rerum origine, Coelo, Astra, & communibus Mistorum Principiis, X. Orationibus Graeco Idiomate in Auditorio Minori habitis ... Alma Mater Natura Archibasilissa ... invitat M. Petrus Stammius...

Stettin : Typis Joh. Val. Rhetii, Regii Typograph..., [1675].

[4] k.; 4°.

PTHA 463

Gimnazjum Akademickie (1716-1805)

HERING Johann Samuel

Das durch lange Krieges-Noth sehr gedrückte, aber durch Gottes Güte ... wieder erquickte Pommerland, wolte bey ... Feyrung des zweyten Jubilæi des Königlichen Academischen Gymnasii Carolini, in der ... Alten Stettin, am 9. Junii im Jahr MDCCXLIV ... in dem grösseren Hörsaal des Königl. Gymnasii, zu haltenden Jubel-Rede, Bey einer Vocal- und Instrumental-Music, ... in ... Ehrfurcht besingen, D. Johann Samuel Hering...

Stettin : gedruckt bey Joh. Friderich Spiegeln, Königl. Regierungs- und Gymnasii- Buchdrucker, 1744.

[2] k.; 2°.

III/395 adl.

KISTMACHER Georgius Nathanael

Musarum Sedinensium Castris Militiae literatae, nostraeque Disciplinae Quatuor selectiores, bonaeque Spei Alumni, ab Industria Militari, ad egregium, togataeque Laudis aemulatum incitati excultam Studiis elegantioribus Indolem in Exercitationem Oratoriam transferent, atque inter Belli molimina, quae Septentrioni horrorem denotare videntur ... Principi Friderico Secundo ... Magni

Cognomen devotis Elegiorum honoribus non minus, quam solidis Argumentis, adstruent, Eumque Carolus Fridericus Kistmacher ... Johannes Conradus Eberhard ... Fridericus Engelbertus Albinus ... & Rudolphus Wilhelmus Zobel : D. 24. Januar. 1750. ipso sacrae Regiae Majestatis laetissimo Natali ... in Gymnasii Auditorio ... Orationibus celebrabunt Panegyricis ... rogat Georgius Nathan. Kistmacher, Gymnas. Reg. Eloqv. ... Profess. ...
Sedini : typis Johannis Friderici Spigelii, Regii Regiminis et Gymnasii Typographi, [1750].
[6] k.; 4°.

III/426 adl.

LANIUS Adrien Alexandre

Haranque, prononcée Le XV.Aout. MDCCXXXVIII. Au College Roil de Sainte Marie à Stettin à l'Anniversaire de la Naissance du Roi Sa Majesté ... par Adrien Alexandre Lanus.
Stettin : par Jean Frederic Spiegel, [1738].
[5] k.; 2°.

III/432 adl.

LILIE Wilhelm Gottlob

Rede am Geburts-Tage der Grossen Monarchin Catharina II. Kayserin und Selbstherrscherin aller Reussen et. et. et. [am 2ten May 1771 im grössern Hörsaale des königl. akademischen Gymnasiums ... gehalten von Wilhelm Gottlob Lilie....
Stettin : gedruckt bey Johann Heinrich Leich..., [1771].
16 s.; 4°.

P 308/1771

QUADIUS Michael Fridericus

Index Operarum et Lectionum Publicarum, Quas consensu et Auctoritate ... quod Sedinum intra pomoeria sua fovet, A.S.R. MDCCXXIV Discentium Coetui proponunt, Una cum Elencho Speciminum ... publicatus à Michaele Friderico Quadio...
Sedini : Typis Joh. Frider. Spigelii, Regi Regim, et Gymnasii Typographi, [1724].
[4] k.; 4°.

P 308/1724

SCHRÖDER Albrecht Heinrich

Die glücklichen Zeiten, unter Friderich dem Zweiten, bei dem Zweiten Jubelfeste des Königl. Academischen Gymnasii, zu Alten Stettin, Im Jahr

1744 besungen, Im Rahmen der alhier studierenden Jugend von Albrecht Heinrich Schröder...

Stettin : gedruckt bey Johann Friderich Spiegeln..., 1744.

[4] k.; 4°.

III/407 adl.

STETTINISCHE

Stettinische Jubel-Freude, Welche ... Des ... Herrn Friderich Wilhelms Königes in Preussen ... Als Seine Königliche Majestät nach glücklich zurückgelegten halben Saeculo Ihres ... Lebens, Dero hohes Geburths-Fest, nach aller getreuen Unterthanen Wunsch, den 15. Augusti ... 1738. aufs neue erlebeten...

Alten Stettin : Gedruckt bey Johann Friderich Spiegeln..., 1738.

[2] k.; 2°.

III/433 adl.

STETTINISCHEN

Derer Stettinischen Musen frohes Danck-Lied, Welches bey solenner Celebration des zweyten Jubilaei des Königl. Gymnasii Illustris Academici zu Alten Stettin den II. Juni 1744. in Begleitung Musicalischer Instrumenten abgesungen worden.

Stettin : gedruckt bey Johann Friderich Spiegeln..., 1744.

[2] k.; 2°.

III/393 adl.

STISSER Christian Friederich

Eine deutsche Rede, durch welche er das ... Geburtsfest Seiner Königlichen Majestät in Preussen ... unsers ... Herrn, am 24. Jenner. 1750 ... im grossen Hörsaale des Königl. akademischen Gymnasii zu Stettin in ... Ehrfurcht feyerlich begehen, und in welcher der Hauptsatz seyn wird: Friederich ein wahrer König...

Stettin : [b.w.], 1750.

1 k.; 1°.

III/360

STISSER Christian Friederich

Zu einer öffentlichen Redehandlung, in welcher der allerhöchste 41ste Geburtstag Sr. Majestät unsers ... Königs und ... Landes-Herrn im grossen Hörsaale des Königl. akademischen Gymnasii zu Stettin am 24. Jan. 1752 ... unter seiner Anführung von zween ... Musensöhnen, Rudolph Wilhelm Zobel ... in einer deutschen Rede ... und Johann Friedrich Tiede ... in einer

deutschen Ode ... soll gefeyert werden, ladet ... ergebnst ein M. Christian Friedrich Stisser ... Professor der Historie und der griechischen Sprache...
Stettin : gedruckt bey Joh. Fried. Spiegeln..., 1752.
[4] k.; 4°.

III/424 adl.

STISSER Christian Friederich

Friderichs des Grossen neun und vierzigster Geburtstag am 24sten des Jeners 1760 im Namen des Königl. akademischen Gymnasii zu Stettin ... besungen von M. Christian Friederich Stisser...
Stettin : gedruckt bey des Königl. Preussischen Pommerschen Regierungs- und Gymnasii-Buchdruckers, seel. Johann Friederich Spiegels Witwe, 1760.
[2] k.; 2°.

III/423 adl.

STISSER Christian Friederich

Kurzer Beweis: daß das Recht der Prävention oder des Zuorkommens ... womit zu einer deutschen Rede, welche er bey so freudenvoller als demütiger Feyer des am 24ten dieses Monats zum Glücke so vieler Völker erscheinenden sechs und vierzigsten Geburtstages Seiner Königlichen Majestat. Friederichs des Grossen ... im grossen Hörsaal des Königlichen akademischen Gymnasii zu Stettin... halten wird ... einladet, M. Christian Friederich Stisser...
Stettin : gedruckt bey Herm. Gottfr. Effenbart ..., 1757.
10 s.; 2°.

III/425 adl.

TITIUS Henricus Mauritius

De Sanctitate Jubileorum Quaedam praefatur, Atque simul Ad Orationem Secularem, DE Laetitia Eruditorum ... In Auditorio majori habendam, Viros ... Patronos ... invitat ... Henricus Mauritius Titius...
Sedini : Typis Joh. Frid. Spiegelii, Regii Regim. Et Gymnasii Typogr., 1744.
[2] k.; 2°.

III/335 adl.

Bibliografia

Allgemeine Deutsche Biographie. Bd. 30, Leipzig 1890.

Borysowska A., «*Album studiosorum*» jako źródło do dziejów szczecińskiego Pedagogium Książęcego, [w]: *Piśmiennictwo na Pomorzu Zachodnim do końca XVIII wieku. Praca zbiorowa*, pod red. J. Kosman, Szczecin 2015.

Descriptio Paedagogii Stetinensis, 1573 = Opis Pedagogium Książęcego w Szczecinie, wyd. S. Schwann, Szczecin 1966.

Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku, oprac. A. Kawecka-Gryczowa i K. Korotajowa, Wrocław 1962.

Dzieje Pomorza Zachodniego w wypisach. Praca zbiorowa, pod red. H. Lesińskiego, Poznań 1961.

Dzieje Szczecina. T. 2: Wiek X-1805, pod red. G. Labudy, Warszawa-Poznań 1985.

Gaziński R., *Pedagogium Książęce (lata 1544-1667)*, [w:] *Akademicki Szczecin XVI-XXI wiek*, pod red. P. Niedzielskiego i W. Tarczyńskiego, Szczecin 2016.

Gut P., *Szczecińskie akademickie szkoły średnie w II połowie XVII i w XVIII wieku. Gimnazjum Karolińskie (lata 1667-1716)*, [w:] *Akademicki Szczecin XVI-XXI wiek*, pod red. P. Niedzielskiego i W. Tarczyńskiego, Szczecin 2016.

Hasselbach K.F.W., *Der Geschichte des ehemaligen hiesigen Pädagogium, nachherigen K. Gymnasium erste Abtheilung, womit zu der dreihundertjährigen Jubelfeier der Anstalt...*, Stettin 1844.

Mielcarek Z., Owczarek B., *Od Pedagogium do Uniwersytetu Szczecińskiego*, Szczecin 1985.

Moderow H., *Die Evangelischen Geistlichen Pommerns von der Reformation bis zur Gegenwart auf Grund des Steinbrück-Berg'schen Manuskriptes. T. 1: Der Regierungsbezirk Stettin*, Stettin 1903.

Mohnike G., *Die Geschichte der Buchdruckerkunst in Pommern*, Stettin 1840.

Mohnike G., *Geschichte der Buchdruckereien in Stralsund bis zum Jahr 1809. Ein Beitrag zur pommerschen Literaturgeschichte*, Stralsund 1833.

Neue Deutsche Biographie. Bd. 12: Kleinhans-Kreling, Berlin 1980.

Socha I., *Druki ulotne i okolicznościowe jako świadectwa kultury szkoły*, [w:] *Druki ulotne i okolicznościowe-wartości i funkcje. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej, Wojnowice 8-10 października 2004*, red. nauk. K. Migoń, M. Skalska-Zlat, A. Żbikowska-Migoń, Wrocław 2006.

Stettin : Pommersche Stanislaw-Staszic-Bibliothek, Staatsarchiv = Szczecin : Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica, Archivum Państwowe, hrsg. von S. Beckmann, S. Anders, Hildesheim 2013.

Wehrmann M., *Berühmte Schüler des Stettiner Pädagogiums*, „Monatsblätter” 1894, Jg. 8. Nr 9.